

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ НА ВОЛИНІ

А. О. Соколова, к. е. н., доцент

Н. В. Дудченко

Н. П. Голій

Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Західного Полісся НААН

Здійснено ретроспективний аналіз становлення та розвитку кооперативного руху на Волині у 20-30-х рр. ХХ ст. Обґрунтовано необхідність вивчення історичного досвіду функціонування обслуговуючих кооперативів як основи та дієвого важеля активізації розвитку кооперації в сільському господарстві досліджуваного регіону на сучасному етапі.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційної економіки та зростання глобального продовольчого попиту, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та захист інтересів сільського населення є основним завданням аграрної політики України. У реалізації стратегії розвитку аграрного сектора важливе місце належить відродженню кооперативних форм господарювання в кожному регіоні країни. Кооперативний рух на Волині має більш ніж 100-річну історію, яка свідчить про те, що основною метою функціонування сільськогосподарських кооперативів, які існували у 20–30-х рр. ХХ ст., був захист економічних інтересів сільських товаровиробників. Тому подальший розвиток кооперації в досліджуваному регіоні, з огляду на її сучасний стан, потребує всебічного вивчення, глибокого аналізу та врахування історичного досвіду кооперативного руху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методичні та практичні аспекти розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації знайшли своє відображення в працях вітчизняних економістів-аграрників: П. Березівського, Ф. Горбоноса, М. Гриценка, В. Зіновчука, О. Крисального, Д. Крисанова, М. Маліка, О. Могильного, Л. Молдаван, В. Цимбала та ін. Серед досліджень, в яких розглядалось питання розвитку сільськогосподарської кооперації на Волині у 20-30-х рр. ХХ ст. варто відзначити праці С. Гелея [1],

Г. Приходи [2], Я. Шабали [3] та ін. Однак зазначимо, що багато проблем, пов'язаних із розвитком сільськогосподарської кооперації у досліджуваному регіоні України, вивчені недостатньо і неповною мірою враховують нагромаджений багатий позитивний історичний досвід.

Мета і методика дослідження. *Метою даного дослідження є детальне вивчення історичного досвіду становлення кооперативного руху на Волині та обґрунтування необхідності його використання для визначення стратегічних орієнтирів розвитку аграрного сектора області на перспективу.*

Теоретичною та методологічною основою дослідження стали основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем теорії і практики сільськогосподарської кооперації, законодавчі та нормативні акти. Для досягнення мети використовувались наступні методи та прийоми дослідження: ретроспективний аналіз; економіко-статистичний (прийоми – статистичне спостереження, порівняння, табличний); аналізу і синтезу; абстрактно-логічний тощо.

Інформаційними джерелами дослідження були відповідні положення законодавчих і нормативних актів України, офіційні матеріали Департаменту агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації, Волинського обласного архіву, інформаційні ресурси світової інформаційної мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу. На Волині кооперація зародилась в останній третині XIX ст. і ще до початку Першої світової війни довела свою життєздатність та ефективність. У період між Першою і Другою світовими війнами сільськогосподарська обслуговуюча кооперація на землях, що у 1921–1939 рр. входили до складу Польщі, стала потужним господарським рухом, досягла значних успіхів, нагромадила значний позитивний досвід. Про це свідчать ряд документів, що зберігаються у Волинському обласному архіві [5, 6, 7].

Аграрна реформа, яку проводив польський уряд, передбачала перерозподіл земельного фонду шляхом обмеження великого земельного володіння і створення нових самостійних малоземельних господарств, побудованих на засадах приватної власності на землю й засоби виробництва. Отримавши у власність землю, сільськогосподарські товаровиробники отримали змогу вільно розпоряджатись виробленою продукцією, що посилювало мотивацію до ефективного господарювання й співпраці на основі взаємної допомоги та вигоди й об'єктивно підштовхнуло до кооперування.

У 20–30-х рр. ХХ ст. обслуговуюча кооперація охопила практично всі сфери, пов'язані із виробництвом, переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, забезпечення селян необхідними матеріальними ресурсами, кредитними коштами тощо. В 1929 р. у Волинському воєводстві існувало 266 різних кооперативних організацій (табл.).

Таблиця

**Кількість обслуговуючих кооперативів
у Волинському воєводстві станом на 1929 р., од.**

Повіти	Всього	в т.ч. види кооперативів			
		ощадно-позичкові	моло-чарські	рільничо-торговельні	рільничі
Луцький	46	34	9	1	2
Кременецький	43	37	5	1	-
Дубенський	32	30	2	-	-
Ковельський	28	24	4	-	-
Ровенський	23	19	4	-	-
Горохівський	21	18	3	-	-
Володимирський	21	18	1	1	1
Здолбунівський	21	16	3	1	1
Костопільський	19	15	4	-	-
Любомльський	12	10	1	1	-
Разом	226	221	36	5	4

Джерело: розраховано за даними [5, с. 3]

В організаційному плані волинські кооперативи підпорядковувались двом ревізійним союзам – Варшавському та Львівському Ревізійному Союзу Українських кооперативів (РСУК) [3]. Основини перешкодами для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів були: нестача власних коштів; недостатній розвиток комунікацій; віддаленість окремих повітів від великих торгово-промислових центрів; брак належного досвіду в організації кооперування. Проте, незважаючи на вище вказані труднощі, кількість кооперативів щороку зростала. На початок 1938 р. у Волинському воєводстві діяло 577 кооперативних організацій, загальна кількість членів яких становила 130,0 тис. осіб, оборотний капітал – 19196,0 тис. злотих [7, с. 63].

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи на Волині були навіть у найбільш віддаленому від Луцька – нині Любешівському районі (Фонд 380, опис 1, справа 1 Волинського обласного архіву). Так

у с. Деревок Ковельського повіту у 1933 р. був створений молочний кооператив («спулдзельня») з аналогічною назвою «Деревок», також там знаходилось основне підприємство кооперативу «з переробки молока», яке займалось виробництвом масла, вершків та маслянки [4]. Про реальний стан виробництва у «Деревку» свідчать такі дані: у 1937 р. 952 постачальники молока здали на переробку 241,3 тис. літрів молока жирністю 3,37 %, за що одержали 19285 злотих. З цієї продукції було виготовлено 9409 кг масла, 24512 л маслянки. Масло, вироблене на Любешівщині, було відоме завдяки своїй високій якості за межами регіону. Так, у травні 1936 р. його представляли на конкурсі у Вільні, де продукція отримала високу оцінку – 85 балів зі 100 можливих. Варто зазначити, що найбільшу частину (52,2 %) здавачів молока становили ті господарства, у яких землі було від 2 до 5 га. Із числа малоземельних їх було 12,5 %. Із 488 членів кооперативу 233 мали по одній корові, а лише 25 – по 4. Всього ж корів у кооперативі було 899, інші здавачі не були членами «спулдзельні». Молочний кооператив «Деревок» функціонував на демократичних засадах: тут проводились збори, диспути, звіти; діяла наглядова Рада, яку очолював місцевий священик; регулярно працювала ревізійна комісія. Сферою організаційно-економічної діяльності кооперативу були: кредити та їх доцільність, боргові зобов'язання, формування статутного фонду, планування видатків на заробітну плату, відрядження, поліпшення якості продукції і давальницької сировини, ремонтні роботи, державні та комунальні податки, розширення виробничої діяльності тощо. Звіт за 1937 р. свідчив, що діяльність «Деревка» була доцільною та ефективною, висока ринкова ціна на масло дозволяла підвищувати ціну і на молоко для здавачів. Кожні 100 л молока приносили кооперативу 10,33 злотих доходу [4].

Вважаємо, що, що спираючись на власний досвід, передові досягнення європейської кооперативної теорії і практики, кооперація на західноукраїнських землях у 20–30-х рр. ХХ ст. була однією із основних форм організації господарсько-економічного життя волинських селян, знярядям захисту їх соціальних та національних прав. Тому досвід становлення кооперативного руху в регіоні повинен бути вивченим, узагальненим і використаним у процесі обґрунтування стратегічних орієнтирів розвитку аграрного сектора області на перспективу, оскільки нині процес становлення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на Волині відбувається із значними труднощами, що зумовлено рядом об'єктивних і суб'єктивних причин. Станом на 1.01.2013 р. в області зареєстровано 35 обслуговуючих кооперативів, проте реально діючими є лише 13.

За видами діяльності – це багатофункціональні кооперативи, які надають послуги з обробітку землі, заготівлі молока, роботи млина, пилорами та ін. Найбільше їх функціонує у Локачинському – 3, Горохівському та Турійському районах – по 2. У 2012 р. обслуговуючі кооперативи надали різноманітних послуг на суму 742,1 тис. грн, що на 133,7 тис. грн менше, ніж у 2011 р. В області функціонує лише два молочарські сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, зокрема «Барвінок» у Шацькому та «Молочний» у Володимир-Волинському районах. Обслуговуючі кооперативи Волині, здійснюючи обслуговування членів кооперативу, не ставлять за мету отримання прибутку. Вони функціонують задля надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам, які є членами кооперативу, та сприяння їх ефективному господарюванню. Навіть та незначна кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які функціонують на території Волинської області, запобігають вилученню доходів із сектора аграрного виробництва в посередницькі комерційні структури, які з ним не пов'язані. Надаючи своїм членам послуги за собівартістю, кооперативи сприяють нарощенню їх економічного потенціалу, поліпшенню умов господарювання, стимулюють до збільшення обсягів товарної продукції, покращують добробут селян та соціальний розвиток села.

Висновки. Отже, у Волинській області існують історичні, соціально-психологічні та організаційно-економічні передумови для успішної діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, як однієї з найбільш перспективних складових інфраструктури аграрного ринку, що покликана задовольняти економічні та соціальні інтереси дрібних товаровиробників. Вважаємо, що саме активна пропаганда кооперативної ідеї на основі власного історичного досвіду, може стати дієвим важелем, який забезпечить прискорений розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на Волині.

Список використаних джерел

1. Гелей С. Кооперативний рух на Волині у 1921–1939 рр. / С. Гелей, Я. Шабала // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти: збірник статей. – Львів, 1998. – Т. 1. – С. 47–58.
2. Прихода Г. З історії господарювання волинських селян за Польщі (1921–1939) / Г. Прихода, Я. Шабала. – Луцьк : Надстиря, 2001. – 96 с.
3. Шабала Я. М. Аграрна реформа на Волині і кооперація : перспективи розвитку в контексті історичного досвіду [Електронний ресурс] / Я. М. Шабала. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2009_8/18.pdf.

4. Тинчук В. Молочна кооперація на Любешівщині / В. Тинчук // Monitor Wołyński. – 9 травня, 2012 р. – № 9 (69). – С. 5.
5. Rocznik zjednoczenia związków spoldzielni rolniczych Rzeczypospolitej Polskiej za 1929 rok. – Warszawa, 1930. – 56 s.
6. Działalność i stan spoldzielni Okręgowego związku spoldzielni rolniczych i zarobkowo-gospodarczych Rzeczypospolitej Polskiej w 1935 r.– Luck, 1935. – 42 s.
7. Przewodnic po IX targach Wołyńskich 10-12. IX. 1938. Informator gospodarczy. – Luck, 1938. – 103 s.